

MİMARİ VE ESTETİK UNSURLARIYLA AYNI DÖNEMDE FARKLI COĞRAFYALARDA İNŞA EDİLMİŞ İKİ İSLÂM SARAYI: ELHAMRA VE KUBÂDÂBÂD

Sümevra Ocak Ahmed*

Gönderilme Tarihi: 27.05.2023 - Kabul Tarihi: 20.06.2023

Özet

Saray, mekânsal özellikleri ile hem hükümdar ve ailesinin yaşadığı hem de devlet yönetiminin yürütüldüğü yerdir. Hükümdarın özel yaşam alanı ve idare merkezini bünyesinde bulundurması itibarıyla devletler saray mimarisine ayrı bir önem vermiştir. Estetik ve sanatsal özellikleri ile saraylar, temsil ettiği devletin kültür, medeniyet ve sanat özellikleri yanında siyasi ve ekonomik gücünü yansıtması bakımından da önemlidir.

Araştırmamızın amacı, tarih boyunca iktidarın en büyük sembollerinden olan ve gücün mimarideki yansıması kabul edilen saray yapılarının coğrafyaya göre nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu sebeple İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde aynı yüzyılda inşa edilmiş Kubâdâbâd Sarayı ve Elhamra Sarayı örnek iki yapı olarak seçilmiştir.

Bu iki yapı plan, mimari ve tezyinî unsurlarıyla ayrı ayrı incelenmiş; karşılaştırma yapılarak İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde inşa edilmiş sarayların benzer ve farklı yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İslâm Mimarisi, Tezyinat, Saray, Dârülimâre, Anadolu Selçukluları, Nasriler, Konya, Endülüs, Kubâdâbâd, Elhamra

ALHAMBRA AND KUBADABAD: TWO ISLAMIC PALACES BUILT IN DIFFERENT GEOGRAPHIES AT THE SAME PERIOD AND THEIR ARCHITECTURAL AND AESTHETIC ELEMENTS

Abstract

The palace is both the place where the Sultan and his family lived and the state administration was carried out. Due to being the private living space and the monarch's administrative center, the states placed special emphasis on the palaces' architecture. With their aesthetic and artistic characteristics, palaces are important in terms of reflecting the political and economic power as well as the cultural, civilization, and art characteristics of the state they represent.

This research aims to reveal how the palace structures, considered one of the major symbols of monarchs and the reflection of power in architecture throughout history, were shaped according to geography. For this reason, Kubâdâbâd Palace and Alhambra Palace, which were built in the same century in different parts of the Islamic geography, are chosen as two exemplary buildings.

These two structures are examined in detail by considering their plan, architectural and ornamental elements. And thus the similar and different aspects of the palaces built in different parts of the Islamic geography are determined by making comparisons.

Keywords: Islamic Architecture, Decoration, Palace, Dar-al-Imara, Anatolian Seljuks, Nasrids, Konya, Andalusia, Kubadabad, Alhambra

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Sanatları Anabilim Dalı, sumeyra.ocak@marmara.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-1607-0834

Giriş

Saray kelimesi Farsça kökenli olup sözlükte “hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük ve gösterişli bina”¹ şeklinde tarif edilmiştir. Saray yapıları için İslâm coğrafyasında bölgelere ve zaman dilimine göre farklı isimlendirmeler görülmektedir. Dört Halife ve Emevîler döneminde “dârülmâre”², Abbâsîler döneminde “dârülhilâfe”³, Selçuklular döneminde “dergâh-ı âli” kullanıldığı gibi, Mağrib bölgesindeki Cezayir’de “dârüssultan”, Fas’ta “dârülmahzen”, Asya bölgesinde de “devlet-hâne”⁴ kelimeleri kullanılmıştır.

Araştırmaya konu olan iki saray da aynı yüzyılda inşa edilmiş ve İslâmiyet’i benimsemiş devletlere ait olmalarına rağmen planları, işleyişleri, mimarileri ve tezyînî unsurları bakımından farklılıklar göstermektedir. Coğrafya her ne kadar bu farklılıkların sebep olduğu önemli bir etken olsa da Kubâdâbâd Sarayı’nı inşa eden Anadolu Selçuklularının Türk, Elhamra Sarayı’nı inşa eden Nasrîlerin Arap olması da mimari özelliklerini etkileyen unsurlardandır. İki devletin farklı kültürel birikime sahip olması, siyasi ideolojileri ve devlet gelenekleri, hem mimari hem de işleyiş olarak saray tahayyülünü şekillendirmiştir.

Nasrîlerden önce Endülüse hâkim olan Emevîlerin bölgeye ilk geldiklerinde Vizigot ve Roma kültürü ile karşılaşması; Selçukluların Anadolu’ya yerleştiklerinde Rum, Ermeni, Bizans, Gürcü kültürleri ile karşılaşması da iki devletin sanatsal ve mimari gelişiminin şekillenmesinde rolü olan bir başka etkidir. Çalışmada önce Kubâdâbâd ve Elhamra saraylarının mimari ve tezyînî özellikleri ele alınacak, daha sonra iki saray benzer ve farklı yönleriyle değerlendirilecektir.

Kubâdâbâd Sarayı

Malazgirt Zaferi’nden sonra Anadolu’nun fet-hedilmesinde önemli rolü olan Kutalmış oğlu Süleyman Şah’ın öncülüğünde kurulan Anadolu Selçuklu Devleti’nin (1075-1308) hükümdarları, zamanla Anadolu’nun farklı şehirlerinde saray ve köşk yapıları inşa etmişlerdir. Bu dönemde inşa edilen ve günümüze sadece kalıntıları kalan saray ve köşkların bazıları şunlardır: Kayseri Sarayı (Devlethâne), Kayseri Keykubâdiye Sarayı, Malatya Sarayı, Ankara Sarayı, Antalya Sarayı, Konya Alâeddin Köşkü, Konya Kubâdâbâd Sarayı⁵

Anadolu Selçuklu saraylarının önemli bir örneği olan Konya Alâeddin Köşkü’nden günümüze Alâeddin Tepesi’nin kuzey eteğindeki bir taş kaide üzerinde yükselen tuğla duvar kısmı ve iki konsolu ayakta olan bir yapı kalmıştır.⁶ Bu harabe yapı ile bölgeden kazılar sonucunda çıkartılan çini parçaları ve alçı süslemeler, yapı hakkında bilgi vermektedir. Ayakta kalan yapının sivri kemeri etrafında dolaşan çini yazı kuşağından ve yapılan malzeme analizlerinden II. Kılıçarslan tarafından inşa ettirildiği düşünülen⁷ Alâeddin Köşkü’nün kalıntıları, dönemin mimarisi ve tezyinatına dair bilgi vermesinin yanında Kubâdâbâd Sarayı’nı anlamamız bakımından da önemlidir. Erken dönem İslâm mimarisi örneklerine uygun olarak ulu cami ve sarayın bir arada bulunduğu mekân kurgusunun uygulanmış olması da Alâeddin Köşkü’nün dikkat çeken özelliklerindedir.

Kubâdâbâd Sarayı’na dair ilk çalışmalar, M. Zeki Oral tarafından, Konya Müze Müdürü görevi sırasında 1949-1950 yıllarında başlatılmıştır. Oral bu çalışmaları sonunda Büyük ve Küçük Saray olarak adlandırdığı iki yapının planı ile insan ve kuş figürlü birkaç çini parçasını yayınlamıştır.⁸ Saraya dair ilk bilimsel kazı çalışmaları ise 1965 senesinde Alman sanat tarihçi Prof. Dr. Katharina Otto-Dorn

1 Kubbealtı Lugatı, www.lugatim.com (Erişim: 06.04.2023)

2 Zeynep Tarım Ertuğ, “Saray”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, 36/117; Andrew Petersen, *Dictionary of Islamic Architecture*, London: Routledge, 1996, 62.

3 Saim Yılmaz, Ömer Sazak, “Doğu Bağdat’ta Dârülhilâfe’nin Ortaya Çıkışı ve Burada İnşa Edilen Saraylar (279-334/892-945)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 22/42 (2020), 288.

4 Mehmet Mahfuz Söylemez, *Horasan’ın Bilim Merkezi Merv*, Ankara: Ankara Okulu, 2016, 107; R.D McChesney, “An Early Seventeenth-Century Palace Complex (Dawlatkhana) in Balkh”, *Muqarnas*, 26 (2009), 95.

5 Rüşan Arık, *Selçuklu Sarayları ve Köşklere*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2017, 109.

6 Arık, *Selçuklu Sarayları ve Köşklere*, 143.

7 Arık, *Selçuklu Sarayları ve Köşklere*, 150-151.

8 Rüşan Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, 46.

(ö. 1999) ve dönemin Müzeler Genel Müdürü Mehmet Önder (ö. 2004) vasıtası ile başlatılmıştır.⁹ İki yıl süren çalışmalardan sonra uzun yıllar ara verilen kazılar, 1980 yılında Rüçhan Arık ve ekibi tarafından tekrar başlatılmıştır.

Beşşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında yer alan Kubâdâbâd Sarayı, 1226-1236 yılları arasında, Sultan I. Alâeddin Keykubad adına, dönemin tarihçisi İbn Bîbî'nin av emiri ve mimar olarak nitelendirildiği Sâdeddin Köpek tarafından yaptırılmıştır. İbn Bîbî'nin *Selçuknâme* isimli eserinde Sultan'ın saray için yer beğenmesi ve sonraki süreç şu şekilde anlatılmıştır:

“Sultan, Süleyman (a.s) gibi sâfinât-ı ciyad üstünde merhaleleri tay ederek dârü'l-mülkü tecavüz eyledikten sonra Egrinas nüzhet-gâhına muvâsalat eyledi ve orada cennetten daha güzel bir yer gördü. Ve o zaman emîr-i şikâr ve mimâr olan Sa'düddin Köpek'e orada, letâfette hirmen-i firdevsi andıracak ve nüzhette Serir ve Hornak'ı unutturacak bir İmaret inşa ve i'lâsını emreyledi. Sultan tasavvuru vechile o imaretin suretini yaptı ve her bir yere bir saray tayin etti. Ber-mûceb-i emr-i nâfiz Sa'düddin Köpek az zaman zarfında zibâ ve dil-güşâ manâzıra mâlik cevâsik-ı ruh- eفزâ ile o mahalli tezyî ve emr-i inşâyı ikmâl eyledi. Sultan onun tezvîk ve tenmîkindan sonra Antalya ve Alâ'yye tarafına teveccüh eyledi.”¹⁰

Büyük bir alan üzerine inşa edilen Kubâdâbâd Sarayı'nın bünyesinde Büyük Saray ve Küçük Saray olarak nitelendirilen iki ana yapının dışında tersane, hamam, depo ve cami gibi çok sayıda yapı kalıntısı bulunmaktadır. Kazılarda ortaya çıkan, sarayın çevre duvarlarına döşenmiş kil künklerden dolayı, Büyük Saray ve Küçük Saray'a taşınan suyun saray ahalisinin kullanımı için olduğu düşünülmektedir. Bahçe peyzajı, çeşmeler ve sulama sistemi için nasıl bir yöntem kullanıldığı kazı çalışmaları

ilerledikçe ortaya çıkacaktır.¹¹ İki tarafında odalar bulunan bir avludan büyük bir salon ve yüksekçe taht eyvanına, oradan da Harem ve misafir odalarının bulunduğu ana saray kısmına geçilen Büyük Saray'da, duvarların zeminden 2 metre yüksekliğe kadar sekizgen, yıldız ve haçvari çinilerle kaplı olduğu bilinmektedir.

Dönemin tarihçilerinden İbn Bîbî, Anadolu Selçuklu saray yapısından bahsederken bargâh ve dergâh kelimelerini kullanmıştır.¹² Bargâh; sultanın ailesi, havâs ve hizmetlilerin bulunduğu kısım olup Harem olarak nitelendirilebilir. Dergâh ise daha çok yönetim ile ilgili bölüm olup, sarayda sultan ve devlet erkânının devlet işlerini görüştüğü, kararlar aldığı kısım, yani divân olarak düşünülebilir.¹³

Sarayın kalıntılarından çıkartılan ve bugün farklı müzelerde sergilenen sır altı ve lüster tekniğindeki çini parçaların üzerinde Sultan ve saray ahalisi olduğu tahmin edilen insan figürleri, çift başlı kartal, aslan, çeşitli kuşlar ve değişik hayvan figürleri ile sembolik figürler bulunmaktadır.¹⁴ Bu çinilerden başka, kazılar sırasında alçı süslemeli parçalara da rastlanmıştır. Bu alçı süslemelerde genellikle nebati motifler, bazen de hayvan figürleri kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde alçı süslemenin de önemli olduğu bilinmektedir.

9 Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, 47.

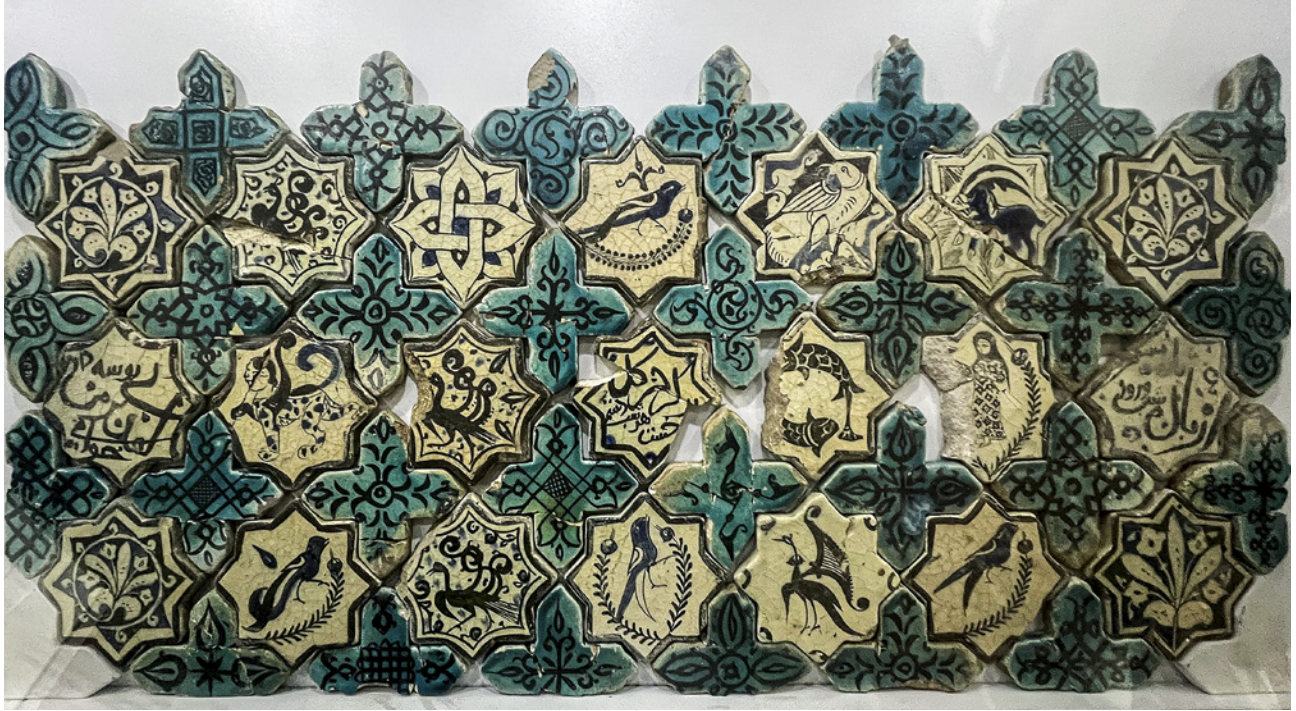
10 Nâsırüddin Hüseyin b Muhammed b Ali Ca'ferî Rugadî Münşî İbn Bîbî, *Selçukname*, Çev. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul: Kitabevi, 2007, 110-111.

11 Scott Redford, *Landscape and the State in Medieval Anatolia: Seljuk Gardens and Pavilions of Alanya Turkey*, Oxford: Archaeopress Publishers of British Archaeological Report, 2000, 76.

12 A.C.S Peacock, Sara Nur Yıldız (Ed.), *Anadolu Selçukluları: Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, 24.

13 Peacock, Yıldız, *Anadolu Selçukluları: Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, 25.

14 Arık, *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*, 222-236.

1 Kubadâbâd Sarayı'nın figürlü çinilerinden örnekler

2 Kubâdâbâd Sarayı'nda, devleti ve sultanı temsil eden figürlü çinilerden örnekler

3 Konya Alâeddin Camii ve Alâeddin Köşkü

Anadolu Selçuklu mimarisinde semboller ve motifler büyük önem arz etmektedir. Şüphesiz bunda Türklerin Müslüman olmadan önceki inanış ve kültürlerine bağlılıklarının büyük etkisi vardır.¹⁵ Özellikle sarayın duvarlarında yer alan çinilerdeki figürler, Anadolu Selçuklu sultanları,

saray hayatı, saray mensupları ile o dönem kullanılan sembol ve ifadeler hakkında bilgi vermesi bakımından tarihî birer vesika niteliğindedir. Çinilerde devletin sembolü olan çift başlı kartal figürü ile birlikte “es-Sultan”, “el-Muazzam” gibi sultanı niteleyen ve “saray-ı cihân” gibi sarayı niteleyen ifadeler de kullanılmıştır. Ayrıca Anadolu Selçuklularının sivil mimaride insan ve hayvan figürlerini sıkça kullandıklarını göstermesi bakımından da önemlidir.

15 Richard P. McClary, *Rum Seljuq Architecture, 1170-1220: The Patronage of Sultans*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017, 182.

Elhamra Sarayı

Elhamra Sarayı'nın bulunduğu yerde daha önce yine Müslümanlar tarafından inşa edilmiş Elhamra Kalesi'nin (el-Kal'atü'l-hamrâ) olduğu bilinmektedir. 1238 senesinde Nasriler Gırnata'yı devlet merkezi olarak seçmiş ve Sultan, Elhamra Kalesi'nin bulunduğu Kasabatü'l-kadime'ye yerleşmiştir.¹⁶ Yeni yapılacak olan sarayın da şehirden yüksekçe ve korunaklı olan bu bölgede yapılması emredilmiş; Muhammed b. Yûsuf'un emri ile başlayan saray inşası, sonraki dönemlerde III. Muhammed, I. Yusuf, V. Muhammed ve III. Yusuf gibi sultanların ilaveleleriyle çok büyük bir alana yayılmıştır.¹⁷ Yaklaşık yüz elli yıl boyunca eklemelerin devam ettiği saray, Endülüs mimarisinin en nadide eserlerinden biridir.

Elhamra Sarayı'nın hüzünlü hikâyesi, 1492 senesinde Hristiyanların yüzlerce yıl vazgeçmeden devam ettirdikleri reconquista hareketinin son emeli ve Endülüs coğrafyasındaki Müslümanların son sığınağı olan Gırnata'nın anahtarlarının Ebu Abdullah Muhammed tarafından teslimi ile başlamıştır. Ailesiyle birlikte Elhamra'yı terk eden Ebu Abdullah, sürgün hayatı yaşayacağı el-Buşurra'ta doğru yol alırken arkasını dönmüş, Gırnata'ya ve Elhamra'ya son kez ağlayarak bakmıştır. Bu sırada validesi Aişe el-Hürre, oğluna "Erkekler gibi savunamadığın için kadınlar gibi ağla"¹⁸ şeklinde bağırmıştır. Bu mevzunun geçtiği yer, İspanyollar tarafından "puerto del suspiro del moro",¹⁹ yani "Arab'ın son iç çekiş geçidi"²⁰ olarak isimlendirilmiş²¹ ve bu ifadenin yazıldığı bir taş buraya yerleştirilmiştir. Ebu Abdullah'ın şehri teslim ederken imzaladığı anlaşmada, "Müslüman Gırnatalıların dinlerini yaşayacağı; camilerine, minarelerine ve hatta müezzinlerine dahi

dokunulmayacağı, vakıflarına karışılmayacağı, geleneklerine göre yaşamaya devam edebilecekleri ve rahatsız edilmeyecekleri, bütün bunların Kral ve Kraliçe ile onların haleflerinin garantisinde olduğu" zikredilmektedir.²² Ancak bir süre sonra diğer hükümdarlar başa geçtikçe anlaşmanın maddeleri terk edilmeye başlanmış ve Elhamra Sarayı da bundan etkilenmiştir.

Kastilya Kraliçesi İsaabel ile Aragon Kralı Ferninand'ın evlilik suretiyle güçlerini birleştirmeleri ve kısa sürede reconquista hareketini hızlandırarak Gırnata'yı anlaşma yoluyla ele geçirmeleriyle Elhamra Sarayı'nda yeni bir dönem başlamıştır. Gırnatalılar gibi giyinerek şehre giriş yapan, barışçı taraflarını göstermeye çalışan Kral ve Kraliçe, Elhamra Sarayı'na yerleşmişler ve sarayı aslı özelliklerini bozmadan kullanmaya başlamışlardır.²³ 1526 senesinde V. Carlos'un Rönesans tarzı bir saray inşaatı emri vermesi ile Elhamra'nın bazı bölümleri yıktırılmıştır.²⁴ 17. yüzyılda terk edilen ve harap hâle gelen saray, 19. yüzyılda Napolyon'un şehri zaptı sırasında askerî karargâh olarak kullanılmıştır. Şehri terk ederken sarayın bazı kısımlarını dinamit ile patlattıkları bilinen Napolyon'un askerlerinin saraydan çekilişinin ardından, Elhamra Sarayı 19. yüzyıla kadar metruk bırakılmış, harabeye dönüşmüş; Washington Irving, Victor Hugo, Théophile Gautier gibi dönemin meşhur edebiyatçılarının bu saraya ve onun ihtişamlı günlerine dikkat çekmeleri sonucu koruma altına alınmıştır.²⁵

Saray genel olarak birbiri ile bağlantılı üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, Sultan'ın devlet adamları ile birlikte pazartesi ve perşembe günleri halkı dinlediği, halkın isteklerinin arz edildiği bölüm;

16 Mohamed el-Gamal, *Kasrû'l-Hamra: Divanü'l-Imare Ve'n-Nukuşî'l-Arabiyye = Los Palacios De La Alhambra*, İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2004, 39.

17 Marianne Barrucand, *Moorish Architecture in Andalusia*, Köln: Benedikt Taschen Verlag, 1992, 189.

18 İfadenin Arapçası şu şekildedir: "أجل فلتبك كما لنساء ملكا لم تدافع عنه" "الرجال"

19 David Nicolle, *Granada 1492: The Twilight of Moorish Spain*, Oxford: Osprey, 2005, 80.

20 İfadenin Arapçası şu şekildedir: "زفرة العربي الأخيرة"

21 el-Gamal, *Kasrû'l-Hamra*, 44.

22 Maria Rosa Menocal, *The Ornament of the World: How Muslims, Jews and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*, Boston: Little Brown and Company, 2002, 244.

23 Menocal, *The Ornament of the World*, 245-246.

24 Camilla Mileto, Fernando Vegas, "Understanding Architectural Change at the Alhambra: Stratigraphic Analysis of the Western Gallery, Court of the Myrtles", *Revisiting Al-Andalus: Perspectives on the Material Culture of Islamic Iberia and Beyond*, Leiden-Boston: Brill, 2007, 194.

25 Desmond Stewart, *The Alhambra*, New York: Newsweek, 1980, 11.

4 El-Beyyâzin Mahallesi'nden Elhamra Sarayı'nın görünümü

ikinci kısım Sultan'ın özel misafirlerini kabul ettiği resmî konutu; üçüncü kısım ise Sultan'ın ailesi ile birlikte yaşadığı, Harem olarak nitelendirilebileceğimiz mekândır.²⁶ Bu bölümler zamanla yapıya eklenmiş birçok salon, köşk, avlu ve bahçeden oluşmaktadır. Bunlardan mimari ve tezyîni olarak en gösterişli olanları Elçiler Salonu, Meşver, Sultanlar Salonu, İki Kız Kardeş Salonu, Aslanlı Avlu ve Mersinli Avlu'dur. Saray şairi İbnü'l-Hatîb'in bir şiirinden anlaşıldığı üzere, III. Muhammed tarafından inşa ettirilen; süslemeleri, kesme çinileri ve gümüş avizeleri ile meşhur olan Büyük (Saltanat) Camii ve hamam, Hristiyanlar şehri ele geçirince yıktırılmış ve yerine Elhamra Santa Maria Kilisesi inşa edilmiştir.²⁷

Sarayın ana kapıları; Nar Kapısı, Adalet Kapısı ve Şarap Kapısı'dır. Batı tarafından saraya girildiğinde önce ilk avluya, oradan da Meşver'in avlusuna ve Meşver Salonu'na geçilmektedir. Meşver, bürokratik ve adli işlerin görüşüldüğü,²⁸ Sultan'ın asıl saraydan buraya bir geçitle geçerek kadı ile görüştüğü ve halkın sorunlarını dinlediği²⁹ salondur. Meşver'den Mersinli Avlu'ya ve avlunun kuzeyinde yer alan Elçiler Salonu'na geçilmektedir. Dikdörtgen planlı Mersinli Avlu, ismini zamanında avluda bulunan mersin ağaçlarından almıştır. Havuzun etrafında reyhan ağaçları olduğundan, burası bazı kaynaklarda Reyhan Avlusu olarak da zikredilmektedir.³⁰ Sarayın en eski kısımlarından biri olan avlunun ortasında yine dikdörtgen planlı bir havuz bulunmaktadır. Bu havuz sebebiyle buraya "el-Bürke" de denilmektedir. Avlunun batısındaki büyük mescit, 16. yüzyılda V. Carlos tarafından kiliseye çevrilmiştir.

26 Stewart, *The Alhambra*, 20-22.

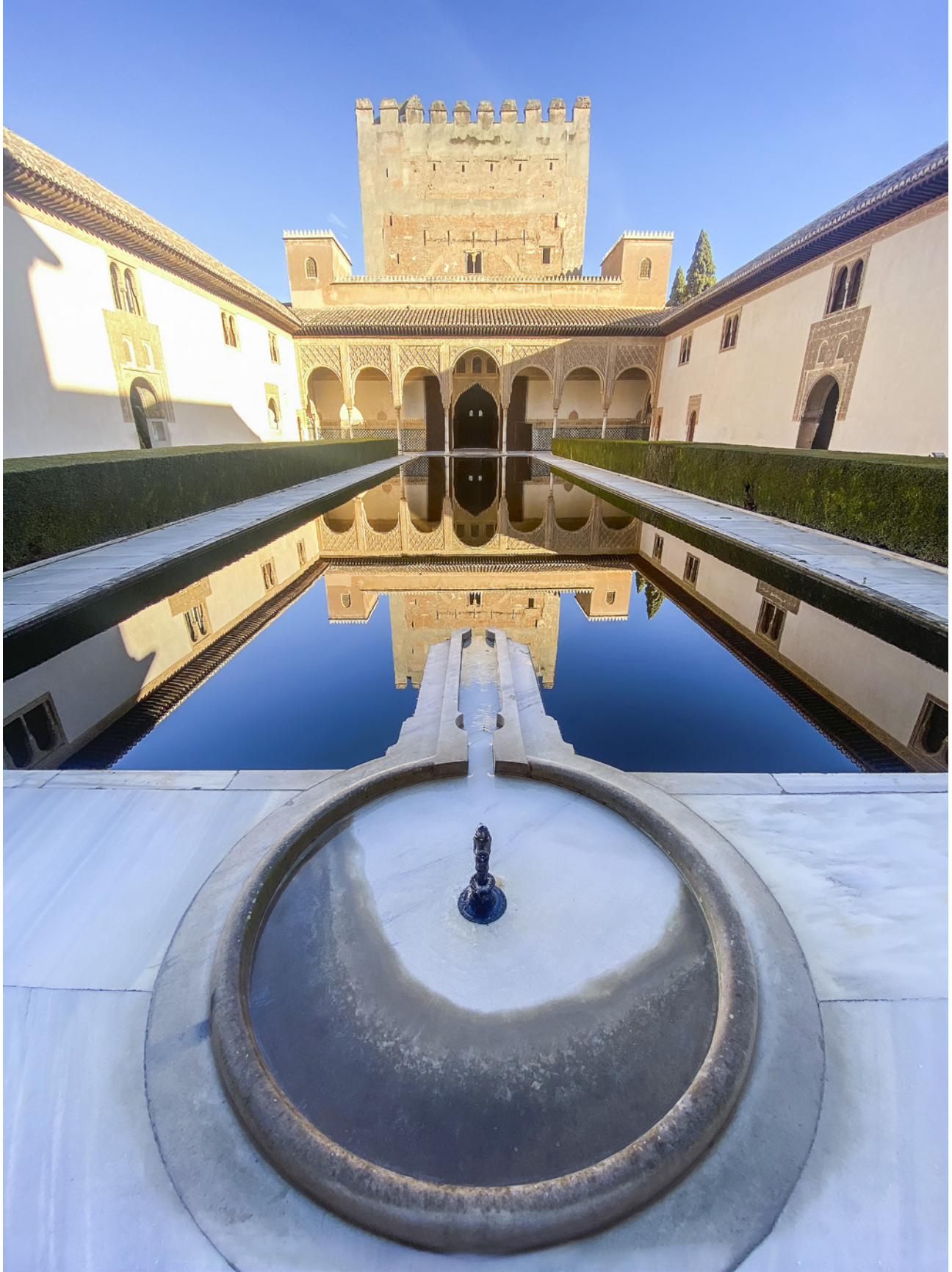
27 Dario Cabanelas Rodriguez, "The Alhambra an Introduction", *Al-Andalus: The Art of the Islamic Spain*. Ed. Jerrilynn D. Dods, New York: The Metropolitan Museum of Art, 1992, 129.

28 Tahir Muzaffer Amid, *Asarü'l-Magrib ve'l-Endelüs*, Bağdad: Câmîatu Bağdad, ts., 308.

29 James (Yaqub Zaki) Dickie, "The Palaces of the Alhambra", *Al-Andalus: The Art of Islamic Spain*, New York: The Metropolitan Museum of Art, 1992, 136.

30 Amid, *Asarü'l-Magrib ve'l-Endelüs*, 309.

5 Mersinli Avlu

Grnata'nın politik ve diplomatik meselelerinin konuşulduğu bölüm olan Elçiler Salonu, taht odası niteliği taşımıştır. Sultan burada önemli temsilcileri kabul etmiş, resmî ziyaretçilerle burada görüşmüş ve davetleri burada düzenlemiştir. Kare planlı salonda üzerleri ahşap oyma işçilikli tavanlarla örtülü, çift pencereci üç adet balkona benzeyen kısım, kamariye olarak adlandırılmaktadır. Salonun ahşap tavana olan yüksekliği yaklaşık 22 metredir.³¹ Yüksek duvarlar zeminden belli bir yüksekliğe kadar zilliler,³² tavana kadar da tamamen alçı oyma nebati motifler ve Endelüsî yazılarıyla donatılmıştır. Yakınındaki aynı isimli kasabadan sanatçılar burada çalıştılarından dolayı, dışarıdan bir kule gibi yükselen bu salona Comores Kulesi de denilmiştir.³³

Salonun ortasında kalan ve zamanında tahtın bu zemin üzerine konumlandırıldığı zillic ile kaplı dikdörtgen kısım, geometrik desenlerle bezenmiş ahşap piramidal kubbenin tam altına denk gelmektedir. Farklı sayıdaki kollardan oluşan yıldız motiflerinin yedi sıra şeklinde tepeye ulaştığı ve 8.000 adet farklı büyüklükte ahşap parça kullanılarak inşa edilen³⁴ yüksek ahşap tavanın, Mülk Süresi'nin 3. âyetinde geçen yedi kat göğü ve onun üzerinde yer alan Allah'ın arşını temsil ettiği, tam onun altına denk getirilen taht mekânının da Sultan'ın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu inancının bir sembolü olduğu düşünülmektedir.³⁵ Bu salonun duvarlarına defalarca nakşedilen "el-Mülkü lillâh" ifadesi de bunun bir temsilidir. Sarayın duvarlarında birçok kez farklı şekillerde I. Yûsuf'un (ö. 1354)

6 Elçiler Salonu'nun ahşap piramidal tavanı

ismi zikredilmiştir. Duvarlarda kuşak yazısı şeklinde "En-nasru'l temkîn ve'l-fethu'l- mübîn Mevlânâ Ebi'l-Haccâc emîru'l-Müslimîn" ibaresi mevcuttur, madalyon şeklindeki alçı bezemelerin içine de "anî'l Mevlânâ es-Sultan ebi'l-Haccâc Nasrullâh" ifadeleri nakşedilmiştir. Elhamra en parlak dönemlerinden birini I. Yûsuf zamanında yaşamıştır. Sultan sarayın yapımına ve tezyînatına büyük önem vermiş, ancak 1354'te Elhamra Sarayı Camii'nde namaz kılariken öldürülmüştür.³⁶

Mersinli Avlu'nun güneyinden Mozarap (Müstârib) Salonu'na ve oradan da meşhur Aslanlı Avlu'ya çıkılmaktadır. Aslanlı Avlu, Elhamra Sarayı'nın belki de en meşhur kısmıdır. 14. yüzyılın son yarısında, V. Muhammed döneminde yapıldığı bilinmektedir. Üç kenarında sarayın en süslemeli üç salonu bulunmaktadır. Avlunun kuzeyinde İki Kız Kardeşler Salonu, doğusunda Sultanlar Salonu, güneyinde ise İbn Serrâc Salonu yer almaktadır.

31 Stewart, *The Alhambra*, 25.

32 Zillic, Mağrib bölgesinde has sırlı kesme çiniler için kullanılan bir terimdir. Bölgeye has bir yöntemle yapılan kesme çiniler, özellikle 13. yüzyıldan sonra mimaride çok kullanılmıştır. Muhtemelen sırlı olarak üretildiğinden dolayı, Arapça "kaydırmak" mânâsındaki كَلَجٌ kökünden gelen "kaygan" mânâsındaki كَلَجٌ kelimesi kullanılmıştır. Mağribli ustalar yoluyla Endülüse geçmiş olan bu sanatın en güzel örneklerini Elhamra Sarayı'nda görmek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sümeysra Ocak, *Fa'sta İslam Mimarisi: Kuruluşundan Sa'diler'in Sonuna Kadar*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019, 284-287.

33 Stewart, *The Alhambra*, 25.

34 Barrucand, *Moorish Architecture in Andalusia*, 194.

35 Dickie, "The Palaces of the Alhambra", 139.

36 Abdülaziz Salim, *el-Mesacid ve'l-kusur fi'l-Endelüs*, İskenderiye: Müessesetu Şebabi'l-Câmia, 142, 1986.

7 Sultanlar Salonu'nun tavanında bulunan ve on Nasrî sultanını temsil eden resim

Sultanlar Salonu ya da Adalet Salonu olarak bilinen mekân, sarayın en önemli bölümlerinden biridir. Aslanlı Avlu'nun doğu cephesinde yer alan salon, perdeli kemerlerle birbirinden ayrılmış bölümlerden oluşmaktadır. Kemer içleri mukarnas dolguludur. Kuzey cephesi de aynı şekilde içleri mukarnas dolguludur, perdeli kemerlerle avluya açılan salondaki bölümlerin güney cephesinde, derin niş şeklindeki ayrı bölmelerin üstünde resimler yer almaktadır. Üç ayrı kısımda bulunan üç tavan resmi, sadece nebati ve hendesi tezyînatın hâkim olduğu Elhamra Sarayı için ilginç bir ayrıntıdır. Emevîlerin saray yapılarından ve bu çalışmanın konularından biri olan Kubâdâbâd Sarayı'nda çok sık karşılaştığımız insan figürlerine Elhamra'da rastlamak, o dönemde Endülüs coğrafyası mimarisi için nadir bir örnektir. Batı resim sanatı özelliklerine daha yakın bir şekilde deri üzerine resmedilmiş, sonra da ahşap üzerine geçirilmiş bu resimlerin konusu birbirinden farklıdır. İlkinde on Nasrî sultanının resmedildiği düşünülmektedir. Salonun adının da Sultanlar Salonu olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu mümkün görünmektedir. İkinci resimde günlük hayat, son resimde ise avlanma ya da savaş sahneleri temaları olduğu görülmektedir. 14. yüzyılın sonlarında Hristiyan bir sanatkâra yaptırıldığı tahmin edilen³⁷ bu resimler, Elhamra Sarayı'nın insan figürlü süslemelerinin tek örnekleridir.

37 Stewart, *The Alhambra*, 23.

Aslanlı Avlu'nun kuzeyinde yer alan İki Kız Kardeşler (Uhteyn) Salonu ile avlunun güneyinde yer alan İbnü'l-Serrâc Salonu, süslemelerin en yoğun olduğu mekânlardandır. İlki yazın, ikincisi daha çok kışın kullanılan bu salonlar, mukarnas dolgululu kubbeleri ile meşhurdur. İki Kız Kardeşler Salonu'nun tamamen alçı mukarnas dolgululu kubbesi, her cephesinde ikişer adet pencere açıklığı bulunan sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Bu salonun bütün cephelerinde İbn Zümreke ait, sarayı ve Sultanı öven şiirler yazılıdır. İbnü'l-Serrâc Salonu'nun kubbesi ise sekiz kollu yıldız şeklinde bir kasnak üzerinde yer almaktadır. Kubbe içi ve kasnağa geçişler de tamamen mukarnas dolguludur. Bu kubbe, saraydaki en gösterişli mukarnas dolgululu kubbedir.

Süslemelerde tercih edilen en önemli unsur yazı olup, özellikle alçı oyma tekniği ile duvarlara, kapılara, tavanlara nakşedilmiş yazılarda Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetler, dinî ibareler ile İbnü'l-Ceyyâb (ö. 1349), Lisânüddin İbnü'l-Hatîb (ö. 1374-75) ve İbn Zümreke'nin (ö. 1395) şiir ve kasidelerinden bölümler yer almaktadır. "el-Mülkü lillâh", "el-İzzu lillâh", "el-Bekâü lillâh", "el-Kudretü lillâh", "elhamdülillâh alâ ni'meti'l-İslâm" gibi birçok ifade, sarayın cephelerindeki alçı süslemelerde tekrarlanmaktadır.

Muhakkak ki sarayda en çok tekrar edilen ifade, Elhamra ile özdeşleşmiş olan "ve lâ ğalibe illallah"tır. İfadenin sonunda yer alan ve genellikle he (ا) ya da ayn harfinin sonda yazılışına (ع) benzetilen ibare ise "Teâlâ" ifadesinin ع şeklinde kısaltılmışıdır.

8a

8a-e “ve lâ ğalibe illallah” ifadesinden örnekler

Sarayın genelde iç cephelerinde görülen şiirler, salonların iç cephelerinde kuşak yazısı şeklinde, kubbe kasnaklarında ve bazen de tüm cepheyi kaplayacak şekilde yer almaktadır.³⁸ Sarayın en önemli avlusu sayılan Aslanlı Avlu’ya adını veren ve avlunun ortasında yer alan on iki aslanın taşıdığı çanağın çevresine de İbn Zümrek’ten bir şiir yazılmıştır:

38 Elhamra Sarayı’nda yer alan şiirler ve diğer yazılar için bkz. Mohamed el-Gamal, *Kasrû'l-Hamra: Divanü'l-Imare Ve'n-Nukuşü'l-Arabiyye = Los Palacios De La Alhambra*.

9 Kız Kardeşler Salonu’nun cephelerindeki İbn Zümrek’e ait şiirlerden bir bölüm

“İmam Muhammed’e, güzellik bakımından diğer tüm saraylardan daha üstün bir saray ihsan eden Allah’a hamdolsun.

İşte, Allah’ın bir ikincisinin başka yerde bulunmasından razı olmadığı, harika sanatlarla dolu bahçe, Ve etrafta ışıldayan, kristal gibi damlalarını ortalağa saçan şu saf inci kütesine bakın.

Gümüşi bir köpük çemberine düşerken, güzellikte her şeyi aşan, hatta beyazlık ve saflıkta mermeri bile aşan başka cevherler içinde akarken,

Gözler için o bir buz kütesine benzer ve suyun onda eridiği sanılır, ama gerçekte bu ikisinin hangisinin aktığı idrak edilmez.

Görmüyor musun? Alttaki akıntı ilerlemesine karşı koysa da yukarıdan gelen su yüzeyde nasıl da akıyor.

Gözleri yaşlarla dolup taşan ama bir dedikoducu-dan korktuğu için onu bastıran bir âşık gibi,

Aslında bu çeşme, altındaki aslanlara rahmetini akıtan bir yağmur bulutu gibi değil midir?

Cihadın aslanları olan askerlerine bolca ganimet dağıtmak için sabah kalktığında, halifenin elleri gibi, O aslanları cansız, güçsüz bir şekilde gören kişi sana düşman olamaz.

Ey Nâsrî vârisi, diğerlerini hafife almaya neden olan asalet, sana atalarından mirastır.

Allah’ın selâmı ebediyen üzerine olsun, kullarını sana boyun eğdiren ve seni düşmanlarına karşı muzaffer eylesin.”³⁹

39 Şiir, Arapça asıl metni ve İngilizce tercümesinden faydalanılarak tarafımızca Türkçeye çevrilmiştir.

10 Elhamra Sarayı, Aslanlı Avlu

11 Elhamra Sarayı, Aslanlı Avlu

12 Elhamra Sarayı'ndaki İbnü'l-Serrâc Salonu'nun mukarnas kubbesi

İki Kız Kardeşler ve İbnü'l Serrâc salonlarında da özellikle sarayı tasvir eden ve Sultan'ı öven şiirler yer almaktadır. İbn Zümre'ye ait olan şiirde, sarayın güzelliği gökteki yıldızlarla kıyaslanmıştır.⁴⁰ Sekiz adet duvara -her duvarın ortasında uzun bir satır ve her iki yanında kenarları dilimli yuvarlak madalyonlar içinde olmak üzere üç mısra hâlinde- toplamda yirmi dört mısra alçı oyma şeklinde Endelüsî sülüs ile nakşedilen şiirden bazı mısralar şu şekildedir:⁴¹

“Ben her sabah farklı bir güzellikle açığa çıkan bir bahçeyim, güzelliğimi seyret ve ondan istifade et.

Mevlây İmam Muhammed ile gurur duyuyorum ki o şimdiki kadarkilerin en cömertidir.

40 el-Gamal, *Kasrû'l-Hamra*, 141.

41 Şiirin tamamının Arapça metni için bkz. el-Gamal, *Kasrû'l-Hamra*, 142.

Vallahi, etrafımı çeviren zarif binalar, kendinden önceki tüm binaları geride bırakıyor.

Ey Sultan, ona giydirdiğin nice kaftanlar Yemen'in şatafatlı kaftanlarını renk parlaklığında aşar.

Onlara bakınca, sabahın ilk ışıklarını bile gölgede bırakmak için sanki yörüngelerinde dönüyormuş gibi, bu avlunun kemerleri üzerinde dönen gezegenler olduklarını hayal edebilirsiniz.

İşte kusursuz bir şekilde tezyin edilmiş, güzelliğiyle meşhur sütunlar...

Yükselen güneşin ışınları çarptığında, muazzam boyutlarına rağmen, sıralanmış inciler gibidirler.

Gerçekten de dış görünüşü bundan daha yüce, içi bu kadar parlak bir saray görmedik.

Ondan daha yeşil, daha parlak, daha mis kokulu bir bahçe de görmedik.”⁴²

42 Şiir, Arapça asıl metni ve İngilizce çevirisinden faydalanılarak tarafımızca Türkçeye çevrilmiştir.

13 Cennetü'l-Arif Bahçesi

Aslanlı Avlu'nun doğu tarafından geçilen bir başka avlu da Partal Avlusu'dur. III. Muhammed zamanında (1302-1309) yazlık bir köşk ile birlikte tasarlanmış bu avlu, sarayın en eski kısımlarından biridir. Partal olarak meşhurlaşmış "bartal" kelimesi,

gölgelik mânâsına gelmektedir.⁴³ Avluda büyük bir havuz ve bahçe yer almaktadır. Elhamra Sarayı'nın bahçe düzenlemeleri de çeşitlidir. Farklı dönemlerde inşa edilen yapılara değişik tarzlarda bahçeler eklenmiştir.

43 Salim, *el-Mesacid ve'l-kusur fi'l-Endelüs*, 144.

Değerlendirme ve Sonuç

İslâmiyet'in erken dönemlerinde ulu cami ile birlikte inşa edilen ve dârülimâre olarak isimlendirilen saray yapıları, sonraki yüzyıllarda şehir merkezinden daha uzağa inşa edilerek ulu cami ya da Cuma camisi olarak isimlendirebileceğimiz merkez camilerden ayrılmışlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hücre-i saâdetlerinin Mescid-i Nebevî'nin hemen yanı başına konumlandırılması, ondan sonraki halifeler tarafından da benimsenmiştir. Hz. Ömer ile birlikte sınırların genişlemesi sonucu, fethedilen yerlere atanan valiler de yaptırdıkları konutlarda bu sünneti gözetmişlerdir. Emevîlerle birlikte saray yapılarına barınma ihtiyacından ziyade, ekonomik ve siyasi gücü de temsil eden bir önem atfedilmeye başlanmıştır. Peygamber Efendimiz döneminden itibaren ayırım gözetilmeden aynı mekânda yürütülen din ve devlet işleri, kurumsallaşmaların başlaması ile birlikte giderek ayrılmış ve farklı mekânlarda idare edilmeye başlanmıştır.⁴⁴

Emevîler ve Abbâsîler döneminde bazı şehirlerde hâlâ Cuma mescidi ve dârülimâre yapıları birlikte inşa edilse de özellikle 11. yüzyıldan sonra Cuma mescitlerinin şehir merkezine konumlandırıldığını ve artık saray yapılarının bu mescitlerden ayrı olarak inşa edildiklerini gözlemlemek mümkündür. Çalışmamızda ele aldığımız, 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Kubâdâbâd Sarayı ve Elhamra Sarayı da şehir merkezinden oldukça uzağa inşa edilmişlerdir. Yukarıda saydığımız saikler dışında, özellikle Elhamra Sarayı'nın muhkem bir tepeye, önceden askerî bir üs olarak kullanılan kaleye inşa edilmesinin en önemli sebebi de reconquista hareketinin hızlanması sebebiyle artan Hristiyan saldırıdır.

Sarayların yerleşim planına baktığımızda, ikisinin de devlet işlerinin görüldüğü dîvân diyebileceğimiz kısım, Sultan'ın özel misafirlerini ağırladığı resmî özel konutu ve ailesi ile vakit geçirdiği Harem kısmından oluştuğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu yapıların devletin yönetim merkezi olmalarının yanı

sıra ilim meclisleri, özel davetler ve eğlence meclisleri ile döneminin önemli sosyal merkezleri oldukları da bilinmektedir.

Mimari ve tezyîni özellikleri ile iki sarayın da döneminin en seçkin yapıları oldukları şüphesizdir. Kubâdâbâd Sarayı'nın ayakta kalan kısımları yok denecek kadar az olmasına rağmen, sarayın kurulduğu arazinin büyüklüğü, kazılarda çıkarılan alçı süslemeli ve taş oymalı kalıntılar ile muazzam çiniler sarayın ihtişamını gözler önüne sermektedir. Elhamra Sarayı'nın zilic kaplamalı duvarları, mukarnas dolgulu kubbeleri, ahşap oymalı üst örtüleri, kapıları, tüm cephelerde boy gösteren alçı oyma motifleri, havuzlu bahçeleri ve avluları, sarayı İslâm mimarisinin en önemli eserlerinden biri kılmaktadır. İki sarayda da çokça kesme çini kullanılmıştır. Kubâdâbâd Sarayı'nın çinileri sarayın cephelerini kaplayan; her birinde kuş, aslan, kartal ve farklı hayvan figürleri bulunan, daha çok turkuaz ile mavi tonlarının hâkim olduğu, sekiz kollu çiniler şeklindedir. Elhamra'da ise zilic denilen, Mağrib kökenli, geometrik parçalı; hardal, yeşil, mavi ve bordo renklerinin hâkim olduğu kesme çiniler tercih edilmiştir.

Kubâdâbâd Sarayı çinilerinde birçok hayvan ve insan figürü görmemize rağmen Elhamra'da Aslanlı Avlu'nun on iki aslanı, Sultanlar Salonu'nun ahşap tavanlarındaki deri üzerine işlenmiş üç adet resim ve Partal Avlusu'nda yer alan yazlık köşkün bir odasında 1907 tarihinde ortaya çıkarılan bir duvar resmi⁴⁵ dışında insan ve hayvan figürü görülmemektedir. Hristiyan bir sanatçıya yaptırıldığı düşünülen ve Sultanlar Salonu'nun ahşap tavanı üzerinde yer alan resimde, on Nasrî sultanının resmedildiği düşünülmektedir. Bunlar, Emevîlerin Kusayr-ı Amre Sarayı duvarlarında yer alan⁴⁶ halife ya da sultan resimlerini hatırlatmaktadır. Abbâsîlerin

44 Yılmaz Can, "İlk İslam Şehirlerinin İki Önemli Unsuru: Cuma Mescidi Darü'l-İmara İkilisi Üzerine Bir Değerlendirme", *On-dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1996), 127-131.

45 José Miguel Puerta Vilchez, *Reading the Alhambra: A Visual Guide to the Alhambra Through Its Inscriptions*, 2015.

46 Martin Almagro, *Qusayr Amra: residencia y banos omeyas en el desierto de Jordania = Kusayr Amra sukkanî ve sahâhât Omeya bî bâdiye el-Ürdün*, Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, Dirección General de Relaciones Culturales, y Junta para la Protección de Monumentos y Bienes Culturales en el Exterior, 1975, 162.

Samerrâdaki Dârülhilâfe denilen sarayında da benzer resimleri görmek mümkündür.⁴⁷ Elhamra Sarayı'nın Partal Avlusu'ndaki yazlık köşkün iç duvarlarında görülen asker resimleri ve avlanma sahneleri benzer tarzdadır.⁴⁸ Kubâdâbâd Sarayı'nın duvarlarında yer alan ve günümüzde Karatay Medresesi'nde sergilenen çinilerde de sultanın resmedildiği birçok örnek mevcuttur. Yıldız şeklindeki çinilerin içerisinde bulunan figürlerde, sultan cepheden ya da hafif yana dönük olarak görülmektedir. Genellikle bağdaş kurmuş bir vaziyettedir, ellerinde de hükümdarlık sembolleri olarak düşünülen objeler bulunmaktadır.⁴⁹

Özellikle bulunduğu avluya ismini veren on iki aslanın üzerindeki fiskiyeli havuzun taş aslanlarının nerede ve hangi ustalar tarafından yapıldığı hakkında bir bilgi yoksa da aslanın Sultan'ın saltanatını ve cesaretini temsil ettiği, üzerine işlenmiş ve İbn Zümre'ye ait olan şiirden anlaşılmaktadır. Aslan, doğudan batıya birçok milletin kullandığı bir figürdür. Kubâdâbâd Sarayı çinilerinde de gördüğümüz aslan, gücü sembolize etmesi bakımından tarih boyunca sultanlar, krallar ve cesur insanlar için sıklıkla kullanılan bir sıfattır. Peygamberimizin (s.a.s.) amcası Hz. Hamza'nın ve Hz. Ali'nin "Allah'ın Aslanı" olarak nitelendirilmesi, cesur oluşundan dolayı İngiltere Kralı I. Richard'a (ö. 1199) "Aslan Yürekli" lakabının verilmesi; Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen, Nur Banu Sultan'ın oğlu III. Murad için hazırlattığı tılsımlı gömleğin üzerinde "Oğlum, Aslanım" ifadesinin yazılı olması buna örnek olarak verilebilir. Topkapı Sarayı'nın Harem kısmında bulunan, Sultan III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'ın dairesinin sofa kısmındaki cephelerinde görülen bir kasidede şu ifadelere yer verilmiştir:

47 Eva R. Hoffman, "Between East and West: The Wall Paintings of Samarra and the Construction of Abbasid Princely Culture", *Muqarnas*, XXV (2008), 107-132.

48 Elhamra Sarayı Partal Avlusu'ndaki yazlık köşkün duvar resimleri için bkz. Cemal Mehrez, *Er-Rusûmu'l-cidâriyyetü'l-İslâmiyye fi'l-Burtul bi'l-Hamrâ*, Madrid: Editorial Maestre, 1951.

49 Özden Süslü, *Tasvirler Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1989, 175-210.

14 Partal Köşkü ve Avlusu

“...
Anâ nev daire-i has yapıldı mahsus
Her taraf hub hele sofası Firdevs-âsa
Öyle bir sofa ki Âyine-i İskender-ves
Aks eder sahâsına şems-i cihan ser-tâpa
Eyleye şevketin 'Arslanının' Allah ezfûn
Kendü de devlet ile ide günâmında safâ”⁵⁰

Hattat Yesârîzâde Mehmed tarafından yazılmış bu kitâbeden anlaşıldığı üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda valide sultanlar, sultan olan oğullarına “Arslanım” şeklinde hitap etmişlerdir.⁵¹

50 Necdet Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, İstanbul: Denizbank, 2002, 352.

51 Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, 352.

Aslan figürü, güç sembolü olarak kabul edilir, ayrıca astroloji ilminde güneş Aslan burcunun evidir ve koruyuculuğu temsil etmektedir.⁵² Anadolu Selçukluları aslan figürünü tek başına kullandıkları gibi güneş tasviri ile birlikte de kullanmışlardır. Bu aynı zamanda aslanın güneş ile birlikte aydınlığı ve iyiyi temsil ettiği inancını da göstermektedir. Burdur İncir Han ve Cizre Köprüsü gibi mimari yapılar ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev sikkelerinde güneş ve aslan figürlerini birlikte görmek mümkündür. Bu kompozisyon, İran coğrafyasında mimari eserler ve sikkeler üzerinde kullanılmış olup *şîr ü hûrşîd* adı ile bilinmektedir.

Sarayların bahçe düzenlemeleri de önemlidir. Erken dönem saray yapılarında genellikle eksenlerin merkezde kesiştiği, çehâr bağ olarak adlandırılan dört parçalı bahçe planı kullanılmıştır.⁵³ Elhamra'da Aslanlı Avlu'da gördüğümüz bu sistemi Merakeş'te Sadîlerin el-Bedi' Sarayı'nda, Feş'de Dârü'l- Bedha Sarayı'nda, İşbiliye'de el-Kazar Sarayı'nda (Kasrî'l-Mübârek) ve Tac Mahal'de de görmek mümkündür. Mağrib ve Endülüs'teki çehâr bağ şeklindeki bahçelerde dört tarafta da portakal ağaçları bulunmaktadır. Bunun yanında Cennetü'l-Arif'de görülen uzun ve dar bir havuz ile etrafında yer alan bahçeler, Mersinli Avlu'daki dikdörtgen büyük bir havuz ile etrafındaki ağaçlar da Elhamra'da kullanılan farklı tarzdaki peyzajlara örnektir.

Su kültürü iki sarayda farklı şekillerde görülmektedir. Elhamra Sarayı'nda, avluların ortalarında farklı şekil ve büyüklükte havuzlar yer alırken, Kubâdâbâd Sarayı Beyşehir Gölü kıyısına inşa edilmiştir. Kazılarda saraya su taşımak amacıyla döşenmiş olan kil künkler ortaya çıkarılmış ancak bahçe peyzajı, sulama sistemleri ve çeşmeler hakkında bilgi verecek bir kalıntıya henüz rastlanmamıştır. Nitekim göl kenarına inşa edilmiş olan sarayda Elhamra Sarayı'ndaki gibi büyük havuzların yer almadığını düşünmek de mümkündür.

Her medeniyete özgü sanatın bir karakteri vardır ve bu karakteri coğrafya, iklim, din, gelenekler ve tarihî süreç oluşturmaktadır. Saraylar bir devletin sanat anlayışını, medeniyet seviyesini ve ekonomik gücünü yansıtan mimari eserlerdir. Aynı yüzyılda inşa edilmiş olan Elhamra Sarayı ile Kubâdâbâd Sarayı da farklı coğrafyalarda nüfuza müessir olan Nasrîler ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin sanat ve mimari anlayışlarındaki benzer ve farklı yönleri göstermeleri bakımından önem arz etmektedir.

52 Ahmet Çaycı, *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Konya: Palet Yayınları, 2019, 231.

53 Fairchild Ruggles, *Islamic Gardens and Landscapes*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008, 38.

Kaynakça

- Almagro, Martín, Luis Caballero, Juan Zozaya, Antonio Almagro. *Qusayr Amra: residencia y banos omeyas en el desierto de Jordania = Kusayr Amra sukkanî ve sahâhât Omeya bî bâdiye el-Ürdün*. Madrid : Ministerio de Asuntos Exteriores, Dirección General de Relaciones Culturales, y Junta para la Protección de Monumentos y Bienes Culturales en el Exterior, 1975. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=375661&wKitaplar=Qusayr>
- Amid, Tahir Muzaffer. *Asarü'l-Magrib ve'l-Endelüs*. Bağdad: Câmîiatu Bağdad, ts.
- Arık, Rüçhan. *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Arık, Rüçhan. *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Barrucand, Marianne. *Moorish Architecture in Andalusia*. Köln: Benedikt Taschen Verlag, 1992.
- Bibi, Nâsirüddin Hüseyin b Muhammed b Ali Ca'ferî Rugadî Münşi İbn. *Selçukname*. Çev. Mükrimin Halil Yinanç. İstanbul: Kitabevi, 2007.
- Cabanelas Rodriguez, Dario. "The Alhambra an Introduction", *Al-Andalus: The Art of the Islamic Spain*. Ed. Jerrilynn D. Doods. 127-133. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1992.
- Can, Yılmaz. "İlk İslam Şehirlerinin İki Önemli Unsuru: Cuma Mescidi Darü'l-imara İkili Üzerine Bir Değerlendirme", *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8 (1996), 123-134.
- Çaycı, Ahmet. *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Dickie, James (Yağub Zaki). "The Palaces of the Alhambra", *Al-Andalus: The Art of Islamic Spain*. 135-151. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1992.
- El-Gamal, Mohamed. *Kasrû'l-Hamra: Divanü'l-Imare Ve'n-Nukuşî'l-Arabiyye = Los Palacios De La Alhambra*. İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2004.
- Hoffman, Eva R. "Between East and West: The Wall Paintings of Samarra and the Construction of Abbasid Princely Culture", *Muqarnas*. XXV (2008), 107-132.
- McClary, Richard P. *Rum Seljuq Architecture, 1170-1220: The Patronage of Sultans*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.
- Mehrez, Cemal. *Er-Rusûmu'l-cidâriyyetü'l-İslâmiyye fi'l-Burtul bi'l-Hamrâ*. Madrid: Editorial Maestre, 1951.
- Menocal, Maria Rosa. *The Ornament of the World : How Muslims, Jews and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*. Boston: Little Brown and Company, 2002.
- Mileto, Camilla, Vegas, Fernando. "Understanding Architectural Change at the Alhambra: Stratigraphic Analysis of the Western Gallery, Court of the Myrtles", *Revisiting Al-Andalus: Perspectives on the Material Culture of Islamic Iberia and Beyond*. 193-207. Leiden-Boston: Brill, 2007.
- Nicolle, David. *Granada 1492: The Twilight of Moorish Spain*. Oxford: Osprey, 2005.
- Ocak, Sümeyra. *Fas'ta İslam Mimarisi: Kuruluşundan Sâdiler'in Sonuna Kadar*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019.
- Peacock, A.C.S, Sara Nur Yıldız (Ed.). *Anadolu Selçukluları: Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Petersen, Andrew. *Dictionary of Islamic Architecture*. London: Routledge, 1996.
- Puerta Vilchez, José Miguel. *Reading the Alhambra: A Visual Guide to the Alhambra Through Its Inscriptions*, 2015.
- R.D McChesney. "An Early Seventeenth-Century Palace Complex (Dawlatkhana) in Balkh", *Muqarnas*. 26 (2009), 95-117.
- Redford, Scott. *Landscape and the State in Medieval Anatolia: Seljuk Gardens and Pavilions of Alanya Turkey*. Oxford: Archaeopress Publishers of British Archaeological Report, 2000.
- Ruggles, Fairchild. *Islamic Gardens and Landscapes*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.
- Sakaoğlu, Necdet. *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*. İstanbul: Denizbank, 2002.
- Salim, Abdülazîz. *el-Mesacid ve'l-kusur fi'l-Endelüs*. İskenderiye: Müessesetu Şebabi'l-Câmia, 1986.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Horasan'ın Bilim Merkezi Merv*. Ankara: Ankara Okulu, 2016.
- Stewart, Desmond. *The Alhambra*. New York: Newsweek, 1980.
- Süslü, Özden. *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1989. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=158048&tarama=%C3%B6zden+s%C3%BCsl%C3%BC>
- Tarım Ertuğ, Zeynep. "Saray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/117-121. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Saim, Ömer Sazak. "Doğu Bağdat'ta Dârülhilâfe'nin Ortaya Çıkışı ve Burada İnşa Edilen Saraylar (279-334/892-945)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*. 22/42 (2020), 286-313.